

ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядається питання формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов. Аналізуються основні вітчизняні та зарубіжні публікації дотичні до проблеми дослідження. Розглядається процес педагогічної взаємодії у світлі культурологічного підходу до навчання. Як один з вирішальних факторів успішності педагогічної взаємодії автором виділяється культура педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов. Визначається сутність культури педагогічної взаємодії та її основні компоненти (цінності, наукові знання, практичні навички, професійні мотиви, професійно значущі якості, уміння педагогічної взаємодії, норми поведінки). Висвітлюються основні засоби формування культури педагогічної взаємодії у навчальному процесі та акцентується увага на діалозі як найефективнішому засобі її формування. Докладно аналізуються структурні компоненти діалогу: мотиваційний, комунікативний, емоційний та оцінний.

Ключові слова: культура, загальна культура, професійна культура, педагогічна взаємодія, культура педагогічної взаємодії, діалог.

Постановка проблеми. Стратегія сучасної вищої освіти орієнтується на підготовку фахівців до традиційних сфер діяльності із врахуванням загальнокультурних умінь, які дають особистості можливість розробляти та реалізовувати новітні стратегії перебудови життя людства на людиноцентристських принципах. Вища педагогічна освіта спрямовується на формування особистості майбутнього вчителя, розвиток його індивідуальних особливостей, громадського самоусвідомлення та культури міжнаціональної взаємодії, підготовку людини до творчої діяльності на засадах терпимості та рівноправ'я, а також на стимулювання професійного та особистісного самовдосконалення.

Зміна ідеології освіти додала нового змісту й іншомовній освіті, яка, за нових умов, уявляється як сходження особистості до культури, тобто враховує світовий досвід навчання мов міжнародного спілкування і соціально-культурні особливості різних народів. Саме тому таке розуміння сутності освіти закономірно ставить вимоги до педагогічної взаємодії як до зразка культурного спілкування як у особистому, так і в професійному планах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питання формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов вивчене недостатньо. Вітчизняні дослідники звертають увагу на наступні напрями наукових досліджень, дотичні до різних аспектів культури майбутнього вчителя іноземних мов: професійна культура (Я. О. Черньонков, Л. І. Морська, Н. М. Мирончук), комунікативна культура (І. І. Тимченко), питання формування діалогічної культури та діалогічних умінь (О. А. Назаренко, Л. В. Бурман, О. І. Копіца), проблема формування дискусійних умінь (Н. М. Топтигіна, Н. П. Андронік) тощо. Аналіз зарубіжних наукових публікацій показав, що досліджувалися декілька напрямів, пов'язаних з даною тематикою: спілкування і культура (А. Адлер, Г. М. Андреева), діалогічні підходи до навчання (Ш. Вонг, Б. Бенеті), теоретичні аспекти професійного спілкування та професійної культури (В. А. Кузін, В. І. Венедиктова), культура та педагогічна взаємодія у руслі діалогічної педагогіки (І. П. Іванов, Ш. Вонг, І. Арендс, П. Фрейре), аналіз психологічних та педагогічних проблем спілкування (Д. Б. Ельконін., Л. С. Виготський).

Метою статті є дослідження діалогу як засобу формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення феномену педагогічної взаємодії базується на сучасних уявленнях про навчальний процес і професійну діяльність педагога у вищому навчальному закладі. Останні вітчизняні та зарубіжні дослідження та публікації у руслі новітніх педагогічних концепцій (О. А. Стукало, С. С. Вітвицька, С. Б. Бричок, В. С. Курило, Н. С. Побірченко, О. П. Рудницька, Р. Селман, О. Стауфорд, Д. Джонсон, Р. Джонсон, М. Фландерс, М. Хаузен) свідчать про те, що традиційне поняття „педагогічний процес” змінюється на „процес педагогічної взаємодії”, тим самим принципово заперечуючи авторитарність та контроль педагога по відношенню до учнів. Іншими словами, відбувається “заміна навчально-дисциплінарної моделі взаємодії педагога і вихованця особистісно орієнтованою” [6], що на перший план ставить цінність особистості учня і відкидає маніпулятивний підхід до нього.

На основі досліджень О. В. Гончар, К. В. Колесової, О. І. Кіліченко, Г. П. Сав’юк, А. О. Вербицького, Л. В. Жовтан, Д. О. Белухіна, С. С. Кашлева та ін., у контексті нової освітньої парадигми ми визначаємо **педагогічну взаємодію** як високоорганізований процес взаємної активності і взаємозумовленості дій педагога і студентів, результатом якого є взаємні зміни суб’єктів цього процесу, які проявляються у перетворенні властивостей і якостей особистості учня та удосконалення особистості педагога через самоосвіту і самовиховання. Як цілісна система, педагогічна взаємодія у найзагальнішому вигляді виражає єдність людини та її природного, культурного і соціального світу, тобто вона виступає початком соціального життя людей, в основі якого лежить співробітництво, забезпечуючи позитивні зміни в людині. У світлі культурологічного підходу педагогічна взаємодія розглядається крізь призму культури, тобто вона є культурним процесом, який здійснюється у культуровідповідному освітньому середовищі [4]. Успішність педагогічної взаємодії залежить від ряду факторів, вирішальним із яких є наявність у майбутнього вчителя іноземних мов культури педагогічної взаємодії, формування якої є одним із пріоритетів сучасної педагогічної освіти.

Культура педагогічної взаємодії є частиною загальнолюдської культури та педагогічної культури зокрема. Загальна культура особистості як ступінь оволодіння кожною людиною загальнолюдськими і національними цінностями та засвоєння особистістю соціокультурного досвіду людства, взаємопов’язана з усіма видами культур та здійснює вплив на їх розвиток за умов реалізації навчального, виховного та розвивального потенціалу перетворювальної діяльності. Елементом загальної культури або її „вертикальним зрізом” [5, с. 103], поряд з моральною, естетичною, управлінською, правовою та ін. видами культури, є професійна культура майбутнього фахівця у галузі іноземних мов. Професійна культура є комплексом особистісних знань, вмінь, навичок, якостей, що визначають готовність особистості до реалізації своїх сутнісних сил у конкретній професії. О. П. Рудницька підкреслює, що „звичний для інших галузей діяльності розподіл культури на загальну і професійну виявляється не досить перспективним по відношенню до вчителя” [9, с. 7], тому, беручи до уваги специфіку професії вчителя іноземних мов, ми виділяємо у структурі професійної культури педагогічну культуру майбутнього вчителя. Педагогічну культуру можна розглядати як значущу характеристику професійної діяльності вчителя, яка обумовлює активність педагога, визначає особистісний зміст педагогічної взаємодії, забезпечує відтворення соціального досвіду та переведення людської культури в індивідуальну форму існування. Проте соціокультурна своєрідність діяльності учителя іноземних мов, яка полягає у поєднанні загальнолюдських цінностей та етнопсихологічної специфіки рідної та іноземної культур у процесі педагогічної взаємодії, потребує вдосконалення не стільки самої педагогічної культури, скільки розвитку культури педагогічної взаємодії майбутнього спеціаліста та її інтеграцію у структуру професійної і відповідно загальної культури людини. Виходячи із сутнісних характеристик понять „культура” та

„педагогічна взаємодія”, ми визначаємо **культуру педагогічної взаємодії** як інтегровану сукупність цінностей та переконань, наукових знань і практичних навичок, зразків та норм поведінки у процесі взаємодії, які сприяють взаємним змінам суб’єктів даного процесу, їх соціальному та ментальному розвитку, а також забезпечують дотримання норм моралі, педагогічної етики та культури спілкування при здійсненні суб’єктами взаємодії обміну наявними знаннями і створенні нового знання. Враховуючи вимоги до змісту та характеру професійної діяльності вчителя іноземних мов вищого навчального закладу, можна виділити основні компоненти культури педагогічної взаємодії: *цінності* як елементи переконань у вигляді ідей, концепцій, теорій, закономірностей, постулатів, аксіом та ін., що утворюють підґрунтя, на якому здійснюється процес педагогічної взаємодії; *наукові знання* (методологічні, загальнотеоретичні, методичні, психологічні, організаційно-педагогічні) та *практичні навички* застосування цих теоретичних знань; *досвід* суб’єктів взаємодії (соціальний, емоційний, культурний) як відображення у свідомості особистості законів об’єктивного світу і суспільної практики, одержане у результаті активного практичного пізнання, що дає змогу персоналізувати процес засвоєння і створення нових знань; домінуючі *професійні мотиви* як повністю або частково усвідомлені внутрішні імпульси, що спонукають майбутнього викладача до активної діяльності; *професійно значущі якості* майбутнього вчителя іноземних мов вищого навчального закладу (гуманістичні, комунікативні, полікультурні, соціальні, організаційні та ін.); *уміння педагогічної взаємодії*; *норми поведінки* як встановлені стандарти поведінки у певній спільноті, знання яких допомагає встановлювати контакт, спілкуватися, досягати взаєморозуміння суб’єктів взаємодії (див. Рис. 1).

Рис. 1. Основні компоненти культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов

Наявність перелічених компонентів вказує на те, що у культурі педагогічної взаємодії втілюються духовні (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання та виховання) цінності освіти і виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості у конкретних історичних умовах. Для дослідження культури педагогічної взаємодії як інтегративного поняття важливими є усі складові, оскільки саме їх систематизована сукупність сприяє ефективній педагогічній взаємодії. По суті, компоненти культури педагогічної взаємодії є моделями людських взаємин, механізмом взаємодії із навчальним середовищем, свого роду сценаріями поведінки,

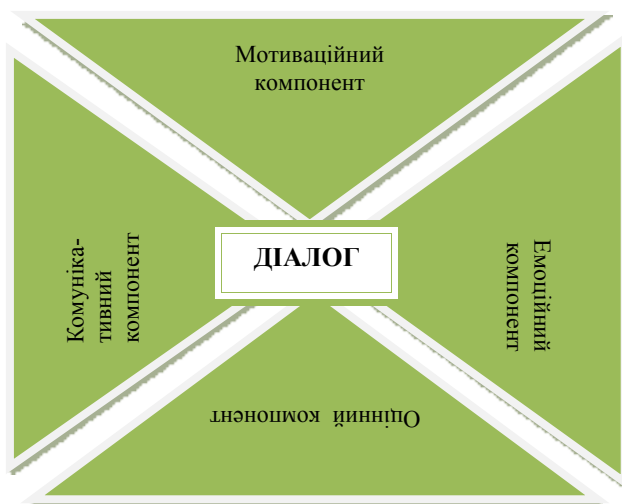
засвоєння яких забезпечує взаємодію, а окремі з них забезпечують не тільки педагогічну взаємодію, а й взаємодію із навколишнім середовищем в цілому. Таким чином, призначення культури педагогічної взаємодії полягає у формуванні культурної особистості майбутнього вчителя іноземних мов, здатної пристосовуватися до культурних зразків і моделей у процесі діяльності та визначати цінності і норми, що регулюють усі сфери її життя, і зокрема, сферу її взаємодії з іншими людьми.

З позицій діалогічної педагогіки, яку Ш. Вонг (Sh. Wong) [10] визначає як модернізовану теорію та практику навчання та виховання, яка передбачає оновлення педагогічного мислення та спрямування його в русло діалогічності, найважливішим у реалізації педагогічної взаємодії є вербальне спілкування, а найпродуктивнішим із усіх понять культури є те, яке демонструє її подібність із природою людської мови. Теорії освітньої продуктивності діалогу між вчителем та учнями становлять філософсько-педагогічну основу діалогічної педагогіки, а також поширюють педагогічну взаємодію на засадах кооперації між учителем та учнем, між групами учнів, між учнями та учителем нарівні. Особистість із сформованою культурою педагогічної взаємодії виявляє культуру у своїх діях, вчинках, думках, мовленні, внутрішньо націлена на діалог із іншою людиною, тобто формування та розвиток культурної особистості можливі лише у спілкуванні або у діалозі носіїв певної культури. На підтвердження цього В. С. Біблер зазначає, що культура породжується, транслюється та існує у процесі взаємодії, спілкуванні особистостей як спілкуванні різних культур. У даному трактуванні діалогічну сутність культури можна чітко простежити, якщо розглядати її як форму спілкування (діалогу) культур [2]. „У глибинній ідеї діалогу культур формується нова культура спілкування” [3, с. 80], яка першочергово має на меті взаєморозуміння усіх учасників педагогічної взаємодії. Відповідно, вирішальне значення для формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя має діалогічна взаємодія учасників навчального процесу, в основі якої є діалог, який є одночасно формою навчання, шляхом отримання інформації про навколишній світ, засобом розвитку, удосконалення та саморозвитку особистості.

Діалог (від гр. *dialogos* – “розмова, бесіда”) - це двобічне мовленнєве спілкування, яке виражається в обміні репліками-висловлюваннями, пов’язаними між собою змістовно і формально, „найприродніший засіб спілкування” [7]. За визначенням В. Ф. Беркова, діалог - це „логіко-комунікативний процес взаємодії людей засобом вираження своїх смислових позицій” [1, с. 4]. М. М. Бахтін трактує діалог як взаєморозуміння учасників процесу взаємодії і водночас збереження власної думки. Слідом за О. С. Александровою, В. Ф. Цвих, Л. П. Якубінським, А. Ф. Грязновим, П. Фрейре, Р. Вотермеєром (R. Watermeyer), Д. Скідмором (D. Skidmore) та ін., ми розглядаємо *діалог* як засіб інтерактивної педагогічної взаємодії в умовах певної навчальної ситуації, яка забезпечує взаємообмін навчальною інформацією, поглядами, позиціями та сприяє засвоєнню соціального та культурного досвіду в умовах навчальної співпраці. Сутність такого діалогу визначається не лише поєднанням спілкування, контакту, обговорення, розмови, обміну думками, переговорів, консультацій у спільних діях для досягнення взаєморозуміння, а й сукупністю полеміки та дискусії, критики й самокритики, боротьби протилежних поглядів і думок, різних точок зору. Конструктивний діалог повинен бути гуманістичним та демократичним, оскільки він має враховувати унікальність суб’єктів та їхню принципову рівність, варіативність поглядів кожного, орієнтацію кожного суб’єкта на сприйняття, розуміння та активну інтерпретацію точок зору іншими суб’єктами, а також такий діалог повинен передбачати взаємну активність, за якої кожен не тільки відчуває вплив, але й сам однаковою мірою впливає на іншого взаємним проникненням партнерів у світ почуттів і переживань один одного, прагненням до співучасті, співпереживання.

Культура педагогічної взаємодії із діалогом в її основі передбачає одночасне засвоєння культурних компонентів мотиваційно-смислової та предметно-операційної сторін професії, що важливо насамперед для студентів педагогічних вузів. Обмін

судженнями і умовиводами, обмін сенсами, зіставлення та аналіз інформації, взаємна зацікавленість один одним активізує самопізнання учасників, стимулює процеси самовираження, збагачує новими способами саморозвитку, дає можливість подолати однобічність підходів до розв'язання завдань і зробити їх відкритими для критичної оцінки або корекції у відповідності до умов, що складаються. Саме через діалог, який будується на засадах принципів довіри та співпраці, відбувається взаємодія індивідуальних процесів мовлення і мислення, їх накладання і взаємопроникнення, що у свою чергу веде до вироблення індивідуальної манери спілкування, нагромадження способів організації та ведення діалогу, які в подальшому, з урахуванням специфіки навчального процесу, перетворюються на культуру педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов. Таким чином, ефективна педагогічна взаємодія з послідуочим формуванням її культурної сторони можлива тільки у формі діалогу. З точки зору структури діалогу ми виділяємо мотиваційний, комунікативний, емоційний та оцінний компоненти (див. Рис. 2).

Рис. 2. Структурні компоненти діалогу

Акцент на мотиваційному компоненті діалогу розвиває вміння стимулювати позитивну мотивацію до пізнавальної діяльності та формує інтерес до спілкування. Включення комунікативного компонента допомагає розкрити механізми подолання існуючих суперечностей між індивідуальним сприйняттям та глибиною засвоєння знань, умінням застосовувати їх на практиці. Емоційний компонент діалогу дає змогу створити творчий мікроклімат на занятті, визначати й адекватно моделювати психологічний стан співрозмовника за зовнішніми ознаками. Оцінний компонент діалогу допомагає робити висновки, підбивати підсумки роботи. Функціональна сторона діалогу дає підставу виділити його інтелектуальну, емоційну та соціальну функції. Інтелектуальна функція полягає у розумовому розвитку учасників, тобто засвоєнні, систематизації, удосконаленні знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професії. Емоційна функція передбачає розвиток комунікативних, гностичних, глористичних та праксичних емоцій у процесі діалогу. Соціальна функція пов'язана з системою цінностей особистості та полягає у формуванні активної позиції у житті кожного суб'єкта педагогічної взаємодії. Перелічені функції є надзвичайно важливими у їх сукупності.

Оволодіння діалогою (теорією діалогу) в умовах сучасного суспільства є однією із головних умов формування культури педагогічної взаємодії майбутнього педагога, культурної людини взагалі, оскільки саме через діалог учасники педагогічної взаємодії формуються як особистості, засвоюють загальнолюдські та національні цінності, соціальний досвід, тобто формують індивідуальну культуру педагогічної взаємодії.

Висновки. Отже, нова освітня політика України, яка враховує міжнародний досвід навчання іноземних мов та їх соціокультурні особливості, вимагає формування у майбутнього вчителя культури педагогічної взаємодії із діалогом у її основі. Культура педагогічної взаємодії передбачає одночасне засвоєння майбутнім вчителем іноземних мов культурних компонентів мотиваційно-сміслової та предметно-операційної сторін професії, що сприяє підвищенню ефективності педагогічної взаємодії. Діалогічна сутність культури педагогічної взаємодії виявляється при розгляді її як форми спілкування (діалогу) культур. Результатом оволодіння культурою педагогічної взаємодії має стати вміння майбутнього педагога вільно діалогізувати на будь-яку тему, дотримуючись навчальних параметрів та норм, а також вміння розвивати діалогічність мислення у себе та інших суб'єктів взаємодії. У подальшому дослідженні ми сфокусуємо увагу на побудові моделі формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов.

Література

1. Берков В. Ф. Культура диалога : учеб. пособие / В. Ф. Берков, Я. С. Яскевич. – Мн. : Новое знание, 2002. – 152 с.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1991. – 413 с.
3. Вострякова Ю. В. Проблемы познания в диалоговом пространстве современной культуры / Ю. В. Вострякова // Философско-методологические проблемы науки и техники. – Самара, 1998. – С. 78 – 81.
4. Гора О. В. Педагогічне моделювання як засіб формування національної ідентичності студентів дизайнерських факультетів // Вісник Черкаського університету : Серія Педагогічні науки. - № 15 (228). - 2012. - С. 48 – 54.
5. Єльнікова Г. В. Управлінська компетентність / Г. В. Єльнікова. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
6. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированные технологии профессионального развития специалиста / Э. Ф. Зеер, Н. А. Шахматова. – Екатеринбург : УГППУ, 1999. – 245 с.
7. Крамаренко Т. В. Навчальний діалог як засіб реалізації педагогічної взаємодії засобами інформаційних технологій / Т. В. Крамаренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (гол. ред) та ін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 16 (69). – 420с. – С. 149 – 156.
8. Мельник Г. С. Общение в журналистике: советы мастерства / Г. С. Мельник. – 2-е изд., перераб. – СПб. : Питер, 2006. – 235 с.
9. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура учителя / О. П. Рудницька. - К. : КДП, 1992.- 96 с.
10. Wong Shelly. Dialogic approaches to TESOL : Where the ginkgo tree grows. – Lawrence Erlbaum Associates. – 259 p.

Одержано редакцією 17.01.2013 р.
Прийнято до публікації 28.01.2013 р.

Аннотация. *Е. П. Мазко. Диалог как средство формирования культуры педагогического взаимодействия будущего учителя иностранных языков. В статье рассматривается вопрос формирования культуры педагогического взаимодействия будущего учителя иностранных языков. Анализируются основные отечественные и зарубежные публикации, касающиеся проблемы исследования. Рассматривается процесс педагогического взаимодействия в свете культурологического подхода к обучению. Как один из решающих факторов успешности педагогического взаимодействия автор выделяет культуру педагогического взаимодействия будущего учителя иностранных языков. Определяется сущность культуры педагогического взаимодействия и её основные компоненты (ценности, научные знания, практические навыки,*

профессиональные мотивы, профессионально значимые качества, умения педагогического взаимодействия, нормы поведения). Освещаются главные средства формирования культуры педагогического взаимодействия в учебном процессе. Внимание акцентируется на диалоге как самом эффективном средстве формирования культуры педагогического взаимодействия. Детально анализируются структурные компоненты диалога: мотивационный, коммуникативный, эмоциональный и оценочный.

Ключевые слова: культура, общая культура, профессиональная культура, педагогическая культура, культура педагогического взаимодействия, диалог.

Summary. O. Mazko. Dialogue as a Means of a Prospective Foreign Language Teacher's Pedagogical Interaction Culture Formation. The article deals with the issue of a prospective foreign language teacher's pedagogical interaction culture formation. The basic Ukrainian and foreign ideas connected with the problem of the research are analyzed. The pedagogical interaction process is viewed by the author in line with the cultural approach to learning. As one of the crucial factors of pedagogical interaction effectiveness, a prospective foreign language teacher's pedagogical interaction culture is singled out. The essence of pedagogical interaction culture and its main components (values, scientific knowledge, practical habits, professional motives, professional qualities, interaction skills, ethics) are defined. The author considers the means of pedagogical interaction culture formation in the learning process and focuses on a dialogue as the most effective means of its formation. The structural components of the dialogue (motivational, communicative, emotional, evaluative) are analyzed.

Key words: culture, general culture, professional culture, pedagogical interaction, pedagogical interaction culture, dialogue.